

MARCEL BORDET

BORDET, MARCEL
ISTORIA ROMEI ANTICE
Traducere - Maria Ivănescu
ISBN 978-606-585-282-5

ISTORIA ROMEI ANTICE

Traducere: **Maria Ivănescu**

Editura ORIZONTURI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BORDET, MARCEL

Istoria Romei antice / Marcel Bordet ; trad.: Maria Ivănescu. - București : Orizonturi, 2017
ISBN 978-973-736-352-7

I. Ivănescu, Maria (trad.)

94

История античной Римской империи

Corector: *Emilia Leancă*

Tehnoredactor: *Puiu Enache*

Coperta: *Puiu Enache*

Originally published in France as:

Précis d'histoire romaine, Third edition by Marcel Bordet

© Armand Colin, Paris, 1998

ARMAND COLIN is a trademark of DUNOD Editeur – 11, rue Paul Bert - 92240 MALAKOFF.

Editura ORIZONTURI – București
B-dul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20
telefon: 021.317.76.79, 0744.531.333
e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro

usoriori mețnă. Și nu se ascundea la cîntările o luxuriantă și frumoasă povestirea misiunii să negocieze cu lăsarea eliminării lui Iacob din Imperiu. În modul său cîntărător, în cîteva elementare sfere ale vieții romane, în cîteva următoarele lăsări și într-o serie de evenimente care au marcat istoria română, se pot observa că istoricul român își exprimă viziunea și se adresează lecțiilor istoriei române și românilor. Acestea sunt următoarele:

CUVÂNT ÎNAINTE

Încercarea de a expune, în cadrul restrâns al acestei lucrări, peste un mileniu de istorie romană, acordând un loc adecvat instituțiilor și civilizației Romei fără să cădem într-un schematism ofensator, reprezentă cu siguranță un pariu. Pentru a-l susține, a trebuit să ne resemnăm la alegeri întotdeauna dificile, la sacrificii adesea dure-roase. Dar nu ne adresăm specialiștilor: ne-am gândit mai ales la studenții începători în studiile de istorie și la studenții de la limbile clasice; pentru ei, istoria veche se reduce de obicei la îndepărtate și inconsistente amintiri moștenite din clasele învățământului liceal. Trebuie deci să reluăm fără ezitare cunoștințele de bază, care lipsesc chiar și profesorilor agregați, aşa cum ne-a demonstrat-o experiența jurilor. Mai mult, trebuie să ne îngrijim de o cât mai largă și vie inițiere, pentru ca această lume romană, căreia cultura noastră îi este rudă apropiată – chiar dacă o modă, fără îndoială trecătoare, afirmă, prin vocile ei cele mai autorizate, contrariul – să devină accesibilă și chiar familiară.

Acestea sunt bazele alegerii noastre. Cu părere de rău am sacrificat, din cauza lipsei de spațiu, texte care ar fi clarificat și confirmat discursul nostru. Am limitat riguros, cu bună știință, povestirea „evenimentială”, înlătuind anecdoticul cu un discurs clar și precis, dar obligatoriu sumar.

Am fost, în schimb, foarte exigenți în privința **instituțiilor**, care reprezintă în informația studenților noștri

o constantă și periculoasă lacună. Suntem întotdeauna obligați să situăm desfășurarea istorică în contextul sau **economic, social și cultural.** În anumite ocazii, am evocat cu discreție problemele apărute în cercetările recente, dar nu atât pentru a reînnoi interpretarea tradițională a marilor faze ale istoriei romane, cât mai degrabă pentru a-l face pe cititor conștient de incertitudinile cunoștințelor noastre și a-l incita să ia parte la o cercetare care le precizează încetul cu încetul. Dorința noastră ar fi, până la urmă, să-i oferim acestuia o vedere de ansamblu nu prea caricaturală a unei mari istorii, trezindu-i dorința de a-i discerne mai de aproape detaliile. Acest manual datorează mult profesoratului nostru de la Khâgne: mulțumim aici auditorilor noștri, care ne-au fost într-un fel și colaboratori.

Partea Iată

Originile Romei

Este extrem de important să cunoștem istoricul în contextul său cultural și istoric. În anumile ocazii, nu putem să ignorăm faptul că istoria este încrezătoare, dar nu este pentru a menține interpretarea tradițională a multor faze ale istoriei romane, căt mai deosebit de ceea ce face de către cunoșterea de incertitudine a istoricilor romani și a cercetătorilor care le-a parte la o cercetare care le prezintă în modul său cel mai bun. Dorința noastră este că odată cu oamenii care vor să vadă

De-a lungul secolelor, originile Romei nu au pus probleme istoricilor care le întrezăreau din datele furnizate de tradiția legendară. Îndoiala a apărut în secolul al XVII-lea, la publicarea lucrării lui Louis de Beaufort, *Dissertation sur l'incertitude des cinq premiers siècles de l'histoire romaine* (1738); de atunci, ea s-a extins și s-a adâncit. Odată cu școala hipercritică a lui Ettore Pais, la sfârșitul secolului al XIX-lea, din această tradiție nu mai rămâne aproape nimic, o umbră deasă acoperind din nou începuturile statului roman. A trebuit să se recurgă la noi mijloace de investigație, și mai ales la arheologie, pentru a proiecta câteva lumini asupra acestui subiect, fără să i se poată clarifica toate misterele. Dar s-a constatat adesea, datorită unor elemente cu răbdare evidențiate de cercetare, că tradiția nu era chiar atât de absurdă și fantezistă pe cât s-a crezut.

CAPITOLUL I

Lațiul primitiv

1. Cadrul geografic

Tinutul latin

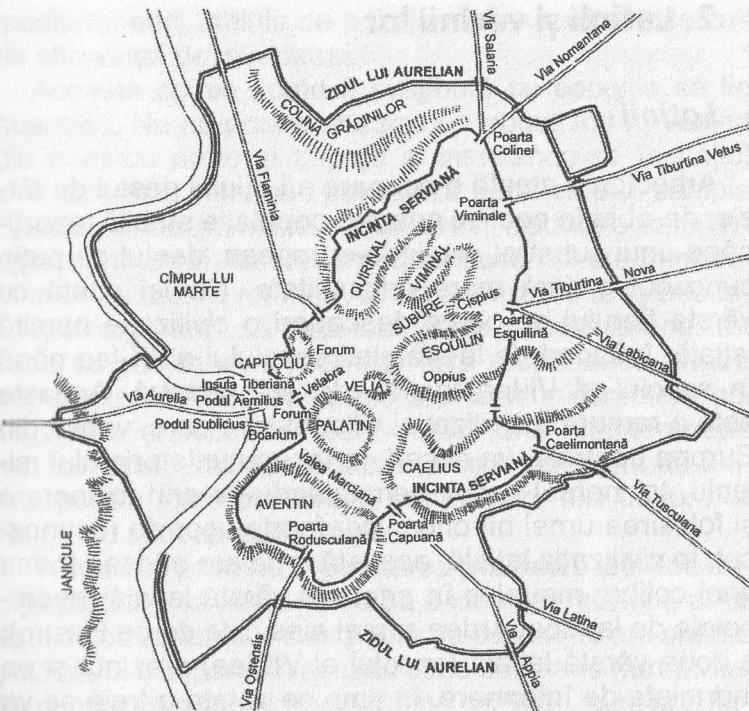
Acesta este reprezentat de o câmpie mică (mai puțin de 2000 kmp), de formă triunghiulară, precis limitată la sud de Marea Tireniană și la vest de cursul inferior al Tibrului, pe al cărui mal stâng este așezată; la est, în schimb, nu există frontieră naturală și demarcația e confuză, aceasta îndepărându-se de Tibru la nord de confluentul său Anio, trecând pe lângă Velitrae, între Munții Albani și Muntele Lepinus, pentru a atinge marea în apropiere de capul Antium. Vechi golf acoperit în parte de cenușile vulcanice ale Munților Albani (al cărui vârf, Cavo, atinge 949 m), Lațiul oferă soluri puțin potrivite pentru agricultură, fiind mai propice, din pricina umidității, creșterii animalelor (astăzi, boii albi cu coarne lungi ai vechilor romani au lăsat locul vacilor olandeze); subsolul oferă o piatră ușor de lucrat, cam grosieră însă – tuful sau *cappellaccio*. În partea orientală a ținutului se poate distinge un viguros relief **vulcanic** care asigură un bun drenaj, oferind situri ușor de apărat, agățate de

buza craterelor, aşa cum sunt Alba Longa (astăzi Castel Gandolfo, la 426 m altitudine) sau Tusculum Frascati (la 610 m). Acestui ținut cam sălbatic, acoperit de păduri și plin de lacuri i se opune **câmpia latină** propriu-zisă, mlăştinoasă și propice malariei, mai ales în apropierea coastelor, extrem de inospitaliere.

Trebuie să subliniem importanța Tibrului, ale cărui ape erau cu siguranță mai abundente și mai regulate decât în zilele noastre, și care constituia o linie foarte greu de depășit, de unde interesul pentru anumite puncte de trecere, precum Fidena și chiar Roma. Dar Tibrul este și o axă de circulație, de timpuriu utilizată pentru schimburile cu muntenii, cum ar fi traficul cu sare, de unde numele *Via Salaria*. În privința circulației paralele cu litoralul, se pare că aceasta nu urma coasta mlăştinoasă, ci depresiunea pre-apenină, care ducea în nord spre Etruria prin văile Chiana și Clusium, iar în sud spre Campania, prin valea râului Trerus, actualul Sacco. Astfel, Lațul reprezenta, în centrul peninsulei, un punct de întâlnire important. Dar de ce s-a dezvoltat la Roma și nu la Fidena, de exemplu, mult mai bine plasată pe drumul longitudinal?

Situl Romei

Să fi fost acesta atât de extraordinar pe cât afirma Cicero în *De Re publica* (II, 3)? Coline de tuf capricios decupate, dintre care unele izolate și abrupte, prinse între râpe umede, ca Forum, Velabrum sau Valea Marciană. Nu era un teren comod, dar prezenta un sit ușor de apărare în cazul unei treceri peste Tibru. Să observăm că această trecere nu cunoaște Insula Tiberină (nu are nimic de-a face L'Île de la Cité din Paris), iar anticul pod Sublicius, unic până la sfârșitul Republicii, este așezat în punctul de sus al cotului fluviului, opus concavitatei malului roman pe care ajunge traversând îngusta depresiune

SITUL ROMEI

a Forumului Boarium, depresiune supravegheată de bastioanele Capitolului și Palatinului. Interesul sitului este deci, înainte de toate, strategic: acesta este un cap de pod ușor de apără; el a dobândit, ca titlu secundar, o funcție de punct de trecere care avea să se dezvolte în timp. Fidena, mai bine plasată pe itinerariul de la Etruria la Campania, nu prezenta niciun interes strategic. Astfel, factorii politici au intervenit chiar de la început pentru a justifica destinul Romei.

Latinii

Arheologia atestă o ocupare a Lațului destul de târzie; de-abia în neolicic apare o populație stabilă, apartinând unui substrat pre-indo-european, destul de puțin cunoscut și fără mare originalitate. Numai odată cu vîrsta fierului se poate descoperi o civilizație numită lațială, înflorind de la sfârșitul secolului al IX-lea până în secolul al VI-lea înainte de era noastră. Aceasta este o ramură a civilizației villanoviene care, venită din Europa centrală, va cuceri, la începuturile primului mileniu, tot nordul Italiei, semnalându-se prin incinerare și folosirea urnei bitronconice, foarte ușor de recunoscut. În civilizația lațială, această urnă are adesea forma unei colibe, mai ales în prima ei vîrstă lațială (necropolele de la Alba, Ardea și mai ales cele de pe Forum); a doua vîrstă lațială (secolul al VII-lea) prezintă și ea morminte de înhumare, în timp ce vîrsta a treia se va deschide influențelor etrusce. În ciuda acestor variații, civilizația lațială dă o impresie de stabilitate și de continuitate; deosebită net de civilizația anterioară, ea se distinge foarte greu de cea villanoviană, contemporană în Etruria, Umbria și Emilia.

Lingviștii cred că pot dovedi originalitatea latinilor prin limba lor, cel mai vechi monument al acesteia fiind fibula de la Praeneste din secolul al VII-lea. Ei ne spun că latina este o limbă **indo-europeană**, radical diferită de etrusca vorbită pe malul drept al Tibrului. Dar latina se distinge net și de celelalte două limbi italice: osca, vorbită în centrul și sudul peninsulei, și umbrica: latina pare mai arhaică; ea s-ar fi desprins deci mai devreme din „trunchiul comun“ indo-european. Suntem tentați să asociem deci unui prim val indo-european, venit să acopere la începutul primului mileniu substratul

mediteranean, înainte de a fi ajuns din urmă și încercuit de alte valuri de invadatori.

Această opinie poate fi susținută cu condiția să fie nuantată. Nu ne putem imagina un popor întreg venind din nord cu arme și bagaje și instalându-se în Laț! Unii au crezut chiar că-i pot sesiza trecerea prin câmpia Padului, unde numitele **terramares**, ciudatele sate din epoca bronzului, au fost imprudent asemăname în structura lor cu tabăra romană. Dacă a existat o imigrație latină, cu siguranță că ea a fost foarte slabă numeric. Tot ceea ce putem să discernem este răspândirea printre populațiile pre-indo-europene a anumitor caractere noi lingvistice și culturale. Dar vechiul fond mediteranean n-a fost spulberat. El va subzista ca un element de unitate pentru toată peninsula, pentru care nici Lațiu, nici Roma nu sunt corpuși străini.

În ceea ce privește organizarea **politică** a latinilor, tradiția pretinde că ne-ar putea da o idee, iar mărturia ei nu este deloc absurdă. Acest popor de păstori nu are unitate politică; el e împărțit în aşezări când dușmane (furtul viteilor constituia o cauză frecventă de conflicte, cum ar fi furtul boilor lui Hercule, șterpeliți de Cacus), când legate prin vagi **alianțe** culturale, cum ar fi cea din Alba, care unea vreo treizeci de mici populații în jurul lui Jupiter Latiar, venerat pe vârful muntelui Cavo. Printre aceste aşezări să amintim acele **oppida** din Munții Albani: Alba, Aricia, Lanuvium și mai ales Tusculum, care păzea drumul de la Tibru la Trerus prin defileul Algidus; în câmpie, să menționăm Fidena, la nord de Anio, și, mai aproape de mare, Lavinium și Ardea, despărțite de pârâul Numicus. Toate acestea sunt surorile mai mari ale Romei.

Etruscii

Malul drept al Tibrului este *ripa etrusca*. De aici începe domeniul unui popor a căruia influență asupra Romei

a fost decisivă, un **popor** de o profundă originalitate. Vom reveni asupra a tot ceea ce-i datorează Roma pe planul instituțiilor, al credințelor, al civilizației. Vrem doar să amintim aici că poporul etrusc nu era nici el un corp străin în Italia, iar problema **originilor** sale este astăzi rezolvată. Se poate, într-adevăr, ca Herodot, care atribuia tyrrhenilor o proveniență orientală, și Dionysios din Halicarnas, care vedea în ei autohtoni, să aibă dreptate și unul, și celălalt. În esență, ca pre-latini, etruscii sunt un vechi popor **mediteranean**, aparținând aceluia vast *koinè* care a stopat penetrația indo-europeană și ale cărui asemănări cu civilizațiile orientale sunt evidente. și totuși, Etruria cunoaște și ea civilizația villanoviană, asemenea Umbriei. Cum să explicăm atunci că avântul ei cultural din secolul al VII-lea se prezintă ca un fel de întoarcere la izvoare, iar vechea limbă pre-indo-europeană supraviețuiește aici, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în ținuturile vecine? Am putea admite fie o **migrație** anatoliană (dar numeric aceasta trebuie să fi fost puțin numeroasă, căci – arheologii sunt categorici – se trece fără ruptură de la civilizația villanoviană la marea perioadă etruscă; dar această imigratie mai pune și probleme de cronologie pe care ne abținem să le abordăm aici), fie acel fenomen numit de anglo-saxoni „revival” și care ar fi fost probabil suscitat de colonizarea grecească prin care se reînnoadă, începând din secolul al VIII-lea, legăturile cu Orientul. Din toate acestea, să reținem ceea ce este important pentru noi: în ciuda diferențelor fundamentale de limbă, etruscii și latinii s-au născut dintr-un **fond cultural comun**, chiar dacă etruscii ar fi, din secolul al VIII-lea până în secolul al VI-lea, moștenitorii cei mai direcți și mai străluciți ai acestui fond.

În plan politic nu există **unitate** între diversele cetăți. Știm doar că douăsprezece dintre ele, formând oalianță destul de vagă, se reunesc anual începând cu secolul al VI-lea la *Fanum Voltumnae*, în apropiere de Volsinium. Absența unei politici comune însănește Romei cucerirea

Etruriei. Dar cetățile toscane au cunoscut în interior o autoritate monarchică foarte puternică, simbolizată prin fasciile lictorilor (vergi care împodobeau securea execuției); un exemplar din aceste fascii a fost descoperit într-un mormânt din Vetulonia (secolul al VII-lea). Monarhia va fi înlocuită, începând din secolul al VI-lea, cu dictaturi militare, numite lucumonii, sau cu republici aristocrate, sporind neînțelegerile între cetăți. La sfârșitul secolului al VI-lea, puterea etruscă atinge apogeul, „umplând pământul, ne spune Titus Livius, și mările de faima lor, de la un capăt la altul al Italiei, din Alpi până în strâmtoarea Messina” (I, 2). Această implantare de-a lungul coastei tyrrheniene până în Campania a fost de o importanță decisivă pentru destinul Romei, care devinea un prețios **punct de trecere** spre sud. Două cetăți etrusce, vecine cu Tiber: Caere (astăzi Cerveteri) și Vejens, așezate respectiv în fața sitului roman și a Fidenei, exploatau cele două traversări comode ale cursului inferior al fluviului, cea dintâi folosind și portul la mare Pyrgi. La nord și la est, latinii erau în contact cu sabinii.

Popoarele sabeliene

Acestea ocupau centrul și sudul peninsulei. Cele mai apropiate de latini sunt mici popoare aspre și războinice: sabinii și ecvii, trăind la poalele Apeninilor, unii la nord de Anio (regiunea Cures), ceilalți mai la sud (Tibur, Praeneste); depresiunea Trerus este ocupată de hernici; în sfârșit, volscii păzesc pragul așezării Velitrae, Muntele Lepinus și câmpia pontină până la Antium. În spatele acestui ecran se află marile popoare din interior, marșii, samnitii, picenienii pe care romanii nu le vor înfrunta decât în secolul al IV-lea. Toți formau un ansamblu cultural original: păstorii războinici, cu tradiții în ceea ce privește înhumarea, ei aparțin unui substrat pre-indo-european peste care, la o dată neprecizată, s-a suprapus un aport

septentrional care a introdus limba oscă, mai apropiată de umbrică decât de latină. A. Piganiol insistă asupra înrudirii lor cu ilirii. Aceştia sunt nişte războinici cruzi, evocaţi de celebra statuie de la Capestrano, descoperită în țara vestină și care ar putea data din secolul al VI-lea. Civilizația romană se va forma într-o permanentă luptă cu acești redutabili vecini care nu vor fi cu adevărat subjugăți decât în timpul războiului social.

CAPITOLUL II

Întemeierea Orașului

1. Legenda

După un scurt inventar al izvoarelor, vom povesti pe scurt legendele referitoare la întemeierea Romei, căci este imposibil să nu ținem seama de ele.

Izvoarele

Se înțelege de la sine că scriitorii antici nu aveau documente de epocă: Tabla Pontifilor n-a fost redactată decât începând din secolul al III-lea și, pe deasupra, ea a trebuit să fie reconstituită după incendiul care a distrus Regia. Cum vechii analiști romani sunt pierduți pentru noi (cum a fost acel Fabius Pictor, contemporan cu Hannibal), suntem obligați să apelăm la cele două povestiri din epoca augustiniană, prima carte a lui Titus Livius, scrisă cu 30 de ani înainte de era noastră, și poemul *Eneida*, pe care Vergiliu l-a lăsat neterminat la moartea lui, din anul 19 î.Hr., pe care nu o putem utiliza ca pe o lucrare istorică. Oricum, și uneia și celeilalte, tradiția orală nu îi putea transmite decât un mesaj foarte incert. Pentru perioada regală vom folosi și a doua carte